

Irena Nowicka

Kilka uwag o fleksji rzeczownika
w języku niemieckim

Chciałabym podzielić się z czytelnikami swoimi uwagami dotyczącymi fleksji rzeczownika w języku niemieckim, które będą nieco odbiegały od dotychczasowych ujęć tego tematu.

W dostępnej literaturze^{1/} omawiającej zagadnienie fleksji rzeczownika — zarówno z punktu widzenia teorii jak i dydaktyki — lansuje się na ogół poglądy o istnieniu trzech deklinacji, a mianowicie: męskiej, żeńskiej i mieszanej. Jako cechy decydujące o przynależności do poszczególnych odmian wymienia się końcówkę Genitivu liczby pojedynczej oraz formy Nominativu liczby mnogiej przy rodzaju męskim i nijakim, podczas gdy dla rodzaju żeńskiego czynnikiem rozstrzygającym staje się forma liczby mnogiej. Niektóre opracowania wyróżniają tylko deklinacyjne, oddzielnie w zakresie liczby pojedynczej i mnogiej.

Można by dyskutować nad zasadnością takich podziałów deklinacji, gdyż wykazują one pewne niescisłości w głównym punkcie; np. podział według rodzajów, czy też Nominativu liczby mnogiej, który częstokroć cała liczba może wykazywać te same cechy. Chciałabym jednakże problem ten pozostawić bez bliższego omówienia, a zajęć się inną kwestią stawiając następujące pytania:

A. Czy w ogóle można mówić o deklinacji rzeczownika w języku niemieckim? A jeśli tak, to co należy uznać za differentia specifica? B. Czy rzeczownik sam w sobie, w swojej formie wykazuje zmienny deklinacyjny?

Dla ilustracji tych zagadnień posłużmy się przykładowo formami przypadkowymi podawanymi dla poszczególnych odmian.

Redakcja zamieszcza niniejszy artykuł jako materiał do dyskusji.

Odmiana liczba		liczba pojedyncza		liczba mnoga	
1a/ N.	Schüler	Bruder	Schüler	Brüder	Schüler
G.	Schüler-S	Bruder-S	Schüler	Brüder	Schüler-S
D.	Schüler	Bruder	Schüler-N	Brüder-N	Schüler-N
A.	Schüler	Bruder	Schüler	Brüder	Schüler
1b/ N.	Tag	Gast	Tag-E	Gast-E	Tag-E
G.	Tag-ES	Gast-ES	Tag-E	Gast-E	Tag-E
D.	Tag	Gast	Tag-E-N	Gast-E-N	Tag-E-N
A.	Tag	Gast	Tag-E	Gast-E	Tag-E
1c/ N.	Feld	Wald	Feld-ER	Wald-ER	Feld-ER
G.	Feld-ES	Wald-ES	Feld-ER-N	Wald-ER-N	Feld-ER-N
D.	Feld	Wald	Feld-ER	Wald-ER	Feld-ER
A.	Feld	Wald	Feld-ER	Wald-ER	Feld-ER
1d/ N.	Park	Park-S	Park-S	Park-S	Park-S
G.	Park-S	Park-S	Park-S	Park-S	Park-S
D.	Park	Park-S	Park-S	Park-S	Park-S
A.	Park	Park-S	Park-S	Park-S	Park-S
Odmiana słaba					
2a/ N.	Dame	Frau	Dame-N	Frau-EN	Dame-N
G.	Dame	Frau	Dame-N	Frau-EN	Dame-N
D.	Dame	Frau	Dame-N	Frau-EN	Dame-N
A.	Dame	Frau	Dame-N	Frau-EN	Dame-N
2b/ N.	Fürst	Hirt	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN
G.	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN
D.	Fürst-FN	Hirt-FN	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN
A.	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN	Hirt-EN	Fürst-EN
2c/ N.	Student	Junge	Student-EN	Junge-N	Student-EN
G.	Student-EN	Junge-N	Student-EN	Junge-N	Student-EN
D.	Student-EN	Junge-N	Student-EN	Junge-N	Student-EN
A.	Student-EN	Junge-N	Student-EN	Junge-N	Student-EN
2d/ N.	Kranke	Beante	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N
G.	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N
D.	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N
A.	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N	Beante-N	Kranke-N

Odmiana mieszana		liczba pojedyncza	
3a/ N.	Doktor	Doktor-EN	Doktor-EN
G.	Doktor-S	Doktor-EN	Doktor-EN
D.	Doktor	Doktor-EN	Doktor-EN
A.	Doktor	Doktor-EN	Doktor-EN
3b/ N.	Herz	Herz-EN	Herz-EN
G.	Herz-FN-S	Herz-EN	Herz-EN
D.	Herz-EN	Herz-EN	Herz-EN
A.	Herz	Herz-EN	Herz-EN
3c/ N.	Name	Name-N	Name-N
G.	Name-NS	Name-N	Name-N
D.	Name-N	Name-N	Name-N
A.	Name-N	Name-N	Name-N

Z przedstawionych powyżej przykładów wynika, iż przy deklinacji w samej formie rzeczownika bądź nie zachodzą żadne, bądź też zachodzą bardzo niewielkie zmiany. Większe różnice widoczne są pomijając liczbę pojedynczą i męskość, chociaż i tutaj zdarza się brak odpowiednich kwalifikatorów /np. Schüler - Schüler, Lehrer - Lehrer/. W ramach poszczególnych kategorii liczbowych można wyróżnić jedynie Genitiv w liczbie pojedynczej dla rodzaju męskiego i nijakiego. Rodzaj żeński nie wskazuje żadnych formalnych wyróżników przypadków tzn. morfemów fleksyjnych. W liczbie mnogiej dla wszystkich 3 rodzajów tzw. odmiany mocnej jedynie Genitiv odróżniony jest od pozostałych przypadków morfemem fleksyjnym -N. Ponieważ złożoność form rzeczownikowych jest aż nadto widoczna i częsta, można stwierdzić, iż rzeczownik sam w sobie nie wskazuje żadnych tendencji deklinacyjnych, tzn. brak mu morfemów fleksyjnych, stanowiących o odmiennościach formalnych rzeczownika w poszczególnych przypadkach. Można też dojść dalej i ze względu na niezmierność form /np. id. - Dame, Imn - Namen/ odwrócić się na stwierdzenie o braku deklinacji rzeczownika. Tylko byłoby do powiedzenia na temat przychylnego takiego stanu rzeczy, lecz nie chcąc wchodzić się w rozważania historyczne, pozostanę jedynie przy stwierdzeniu nieodmienności form rzeczownika przez przypadki.

Ważne na uwadze synchroniczny punkt widzenia nie można zaprzeczyć istnienia deklinacji nominalnej, jednak w nieco innej postaci niż przedstawione dotychczas. Otóż - jakkolwiek sam rzeczownik formalnie jest prawie nieodmienny, istnieją morfemy fleksyjne, wskazują

jące jednoznacznie na użycie rzeczownika w danym przypadku. Są to następujące morfemy fleksji nominalnej:

Liczba poj.	rodzaj męski	rodzaj nijaki	rodzaj żeński
N.	-ER, -Ø	-AS, -ES, -Ø	-IE, -E
G.	-BS, -S	-BS, -S	-ER
D.	-EM	-EM	-ER
A.	-EN	-AS, -ES, -Ø	-IE, -E

W liczbie mnogiej nie występuje zróżnicowanie rodzajów i morfemy pluralne są następujące:

- N. -E, -IE
- G. -ER
- D. -EN
- A. -E, -IE

Morfemy te nie łączą się jednak z samym rzeczownikiem i nie zmieniają jego postaci, lecz występują z tzw. wyrazami towarzyszącymi /Artikelwörter lub Begleitwörter/. Należą do nich: rodzajniki, zaimeki wskazujące, dzierżawcze, nieokreślone. Dołączyłbym do nich także i przymiotniki, bowiem one również przejmują funkcję Begleitwörter, gdy brak innych przym. rzeczownika. Wyrazy te stanowią bazę, z której współwystępują morfemy gramatyczne i to one w zasadzie determinują przypadek danego rzeczownika. Stąd też wpływa następujący wniosek: wyrazy towarzyszące - będą je nazywać determinatorami - składają się z dwu części i spełniają dwie funkcje: semantyczną - odpowiadającą znaczeniu morfemu bazowego i syntaktyczną - zawartą w morfemie fleksyjnym. Ponadto należy tu podkreślić, iż funkcja syntaktyczna, wyrażona przez morfem fleksyjny współwystępujący z determinatorem, odnosi się nie tylko do samego rzeczownika lecz do całej grupy nominalnej. Ogólnie rzecz biorąc należałoby tu mówić nie o fleksji rzeczownika lecz o fleksji grupy nominalnej, bowiem w przeważającej części rola składowa grupy nominalnej wyrażona jest przez morfem fleksyjny tylko jeden raz:

np. G.Pl.	Gut-ER Freunde	ale	mein-ER gut-en Freund-e
D.Sc.	lieb-EM Vater	ale	mein-EM Lieb-en Vater

Jedynie w przypadku Genitivu liczby pojedynczej rodzaju męskiego i nijakiego /i to nie zawsze/ można mówić o podwójnym wskazwaniu na przypadek /Redundanzja/:

d-ES gut-en Kind-ES	ale	gut-en Kind-ES
mein-ES Lieb-en Freund-ES	ale	lieb-en Freund-ES

Biorąc pod uwagę wymienione już morfemy fleksji nominalnej, które w zasadzie są niezmiennicze, należałoby zrezygnować z klasyfikacji odmiany rzeczownika według trzech deklinacji. Można jedynie mówić o liczbie pojedynczej i mnogiej z wyróżnikami morfologicznymi. Natomiast w przypadku deklinacji należałoby tę klasyfikację objąć całą grupę nominalną i zrezygnować z określenia: mocna, słaba, nieszczona.

Przedstawione uwagi można byoby wykorzystać w praktycznym nauczaniu języka niemieckiego i to już od samego początku, ponieważ rozważania traktuje jako propozycję, chociaż jestem w pełni przekonana o słuszności tego stanowiska. Zamiast obciążać uczyrł uczenia niepotrzebnie w praktyce klasyfikację spróbujmy w nauczaniu deklinacji wyjść od opozycji samego rzeczownika w liczbie pojedynczej i mnogiej wskazując na zmiany form dla wyrażenia tej kategorii. Całkowicie odmiany przez przypadki uczymy w całej grupie rzeczownika, podkreślając rolę morfemów fleksyjnych, a pozostawiając na osobną semantyczną wartość morfemów bazowych.

Rodzaj męski

- a/ N. d-ER gut-e Vater
- G. d-ES gut-en Vater-S
- D. d-EM gut-en Vater
- A. d-EN gut-en Vater

Należy tu zwrócić szczególną uwagę na morfem fleksyjny, który determinuje rolę całej grupy nominalnej w zdaniu, a tym samym i rzeczownika. Można równocześnie z wymienionym wrzecz przykładem zasławać inne:

- b/ N. mein- gut-ER Vater
- G. mein-ES gut-en Vater-S
- D. mein-EM gut-en Vater
- A. mein-EN gut-en Vater

tak samo: dein, sein, unser, euer, ihr; czy też:

- c/ N. ein- gut-ER Vater
- G. ein-ES gut-en Vater-S
- D. ein-EM gut-en Vater
- A. ein-EN gut-en Vater

a nawet po omówieniu tych trzech grup:

- d/ N. gut-ER Vater
- G. gut-EN Vater-S

- D. gut-EM Vater
- A. gut-EM Vater

W postawieniu morfem fleksyjny Genitiv rzeczownika rodzaju męskiego wstawia się na czołowe miejsce bez specjalnego podkreślenia.

Uznajemy się sama narzuci się reguła pojedynczego zaznaczenia przyrodźców /z wyjątkiem Genitivu/. Znajac taka jedna ogólna reguła dla rodzaju męskiego z pewnością łatwiej będzie przejąć do pozostałych rodzajów.

Rodzaj nijaki

- a/ N. d-AS gute Kind
- G. d-ES gut-en Kind-ES
- D. d-EM gut-en Kind
- A. d-AS gute Kind

b/ N. mein- gut-ES Kind

- G. mein-ES gut-en Kind-ES
- D. mein-EM gut-en Kind
- A. mein- gut-ES Kind

c/ N. ein- gut-ES Kind

- G. ein-ES gut-en Kind-ES
- D. ein-EM gut-en Kind
- A. ein- gut-ES Kind

d/ N. gut-ES Kind

- G. gut-en Kind-ES
- D. gut-EM Kind
- A. gut-ES Kind

Jako regułę należy wyjątkowo przjąć, że morfem fleksyjny Akkusativu jest taki sam jak morfem fleksyjny Nominativu.

Rodzaj żeński

- a/ N. d-IE gut-E Mutter
- G. d-ER gut-en Mutter
- D. d-ER gut-en Mutter
- A. d-IE gut-E Mutter

b/ N. mein-E gut-E Mutter

- G. mein-ER gut-en Mutter
- D. mein-ER gut-en Mutter
- A. mein-E gut-E Mutter

c/ N. ein-E gut-E Mutter

- C. ein-ER gut-en Mutter
- D. ein-ER gut-en Mutter
- A. ein-E gut-E Mutter

d/ N. gute-E Mutter

- G. gut-ER Mutter
- D. gut-ER Mutter
- A. gut-E Mutter

W deklinacji rodzaju żeńskiego sprawę formalną są jeszcze bardziej uproszczone: Akkusativ=Nominativ, Dativ=Genitiv.

Po oparowaniu przez uzołnów morfemów deklinacyjnych liczby pojedynczej przechodzimy do liczby mnogiej. Tutaj pierwszą regułą będzie nierozróżnianie rodzajów gramatycznych /oczywiście formalnie/. A więc morfemy fleksyjne liczby mnogiej dla wszystkich 3 rodzajów będą takie same. Drugą regułą jest Akkusativ=Nominativ.

a/ N. d-IE gut-EN Vater, Kinder, Mutter

- G. d-ER gut-en Vater, Kinder, Mutter
- D. d-EM gut-en Vater-N, Kinder-N, Mutter-N
- A. d-IE gut-EN Vater, Kinder, Mutter

b/ N. mein-E gut-EN Vater, Kinder, Junge-N

- G. mein-ER gut-en Vater, Kinder, Mutter, Junge-N
- D. mein-EM gut-en Vater-N, Kinder-N, Mutter-N, Junge-N
- A. mein-E gut-EN Vater, Kinder, Mutter, Junge-N

c/ N. gut-E Vater, Kinder-Mutter, Junge-N

- G. gut-ER Vater, Kinder-Mutter, Junge-N
- D. gut-EN Vater-N, Kinder-N, Mutter-N, Junge-N
- A. gut-E Vater, Kinder-Mutter, Junge-N

Reguła trzecia: w Dativie liczby mnogiej również rzeczownik wykazuje morfem fleksyjny *en*, z wyjątkiem rzeczowników charakterystycznych w formie pluralnym /E/N.

W dalszym ciągu nauki należałoby też zwrócić uwagę studentów na zbliżność morfemów fleksyjnych grzywnotnika i niekucywnych rzeczowników typu: Junge, Beante, Kranke /odprzmiotnikowy/, Student, charakterystycznych się morfemem pluralnym -/E/N.

IP. N. d-ER gut-e Junge Student

- G. d-ES gut-EM Junge-N Student-EN
- D. d-EM gut-EN Junge-N Student-EN
- A. d-EM gut-EN Junge-N Student-EN

LN.	M.	d-IE	gut-EN	Junge-N	Student-EN
G.	d-ER	gut-EN	Junge-N	Student-EN	
D.	d-EN	gut-EN	Junge-N	Student-EN	
A.	d-IE	gut-EN	Junge-N	Student-EN	

Tak więc wyczerpałiśmy całą deklinację rzeczowników, rodzajników, zaimków i przymiotników. Sądzié należy, że w ten sposób uczący się szwybciej opanowaliby tak zawiłe przedstawiane problemy deklinacji w języku niemieckim.

Przyjśiśy

1/ Jung Walter - Deutsche Grammatik, Duden, podręczniki do nauki języka niemieckiego.

2/ Hiehbir Gerhard, Buscha Joachim - Deutsche Grammatik

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE — 1985

Czesława Schatte

Hinführung zur produktiven Verwendung erweiterter präpositiver Partizipialattribute des Deutschen

"In der Wissenschaft von der Sprache untersuchen wir, wie sprachliche Erscheinungen verlaufen und wie dabei wirkende Faktoren beschaffen sind. In der Methodik jedoch forschen wir, in dem wir uns auf dieses Wissen stützen, danach, was getan werden muß, um die für uns notwendigen sprachlichen Erscheinungen ins Leben zu rufen."¹

Je höher der Schweregrad einer solchen sprachlichen Erscheinung liegt, desto eingehender und genauer muß ihre linguistische Untersuchung sein und desto überlegter müssen die daraus abzuleitenden Unterrichtsmethoden sein. Die Untersuchung muß Einseitigkeit in das Wesen und in die Struktur der grammatischen Erscheinung verschaffen und sie auf diese Weise durchschaubar machen. Dabei ist konfrontatives Vorgehen geradezu unumgänglich, besonders wenn es sich um Erscheinungen handelt, deren Spezifik in Fremdsprache (FS) und Muttersprache (MS) so weit verschieden ist, daß sie in der FS zu einer schwer zu bewältigenden Schwierigkeit wächst. Eine solche grammatische Erscheinung ist im Deutschen u.a. das erweiterte präpositive Partizipialattribut (EPA), dessen richtiges Verständnis, korrekter Bau und stilgerechter Einsatz nicht nur wegen der hier möglichen Interferenz von seitens des Polnischen hohe Anforderungen an den Lernenden stellt. Er bezeugt dem EPA im Prinzip erst im Fortgeschrittenunterricht, wenn er Originaltexte der deutschen Schriftsprache verarbeitet muß. Dazu ist in erster Linie die rezeptive